

Holub, Zbyněk

K problematice "milostných pojmenování" na jihu Čech : (na slovech typu hláskat, hudlánkovat, bendit - zbandit a kobza)

In: *Třináct let po = Trinást' rokov po*. Pospíšil, Ivo (editor); Zelenka, Miloš (editor); Zelenková, Anna (editor). 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Ústav slavistiky Filozofické fakulty, 2006, pp. 82-92

ISBN 80-210-4180-3

Stable URL (handle):

<https://hdl.handle.net/11222.digilib/133429>

Access Date: 18. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

K problematice „milostných pojmenování“ na jihu Čech

(na slovech typu *hláskat*, *hudlánkovat*, *bendit* /*zbandit* a *kobza*).

ZBYNĚK HOLUB (ČESKÉ BUDĚJOVICE - PLZEŇ)

Sledujeme-li vybraný okruh slovní zásoby teritoriálně, posuzujeme sémantický charakter každého oblastního lexikonu přednostně; sémantický přístup vždy převažuje nad formální analýzou. Z hlediska hodnocení dialektismů jsou to zejména projevy synonymie (a jejich rozmístění ve škále regionálního lexikonu), které ukazují na rozvrstvení příslušného okruhu pojmenování; méně časté jsou případy polysémie, opravdu vzácné jsou doklady homonymie. Zkoumané problémy potom souvisejí právě s regionálními zvládnutými, které mohou (ale nemusí) odrážet stav staršího českého slovníku, prolínání oblastních jevů, popř. i některé projevy známé ze širšího slovanského prostředí. V širší souvislosti bude vhodné odlišovat vlivy synchronní, na jejichž podkladě můžeme sledovat i současné jazykové vztahy česko-slovenské a jejich reflexi v současném slovníku českého jihu, a diachronní, které mohou mít širší slovanský ráz; někdy se mluví o „jihoslovanských“ paralelách ve vývoji českého jihu; tedy i v jeho slovníku – podobně, jak je tomu i ve slovenském prostředí.¹ Dále budeme sledovat rozšíření (a do jisté míry i vývoj) některých pojmenování, jejichž užití se nám podařilo v jihočeských lokalitách doložit a u nichž lze širší slovanské souvislosti úzu předpokládat.

¹ Během předchozí brněnské konference jsem měl příležitost vystoupit s příspěvkem k tematice rodinných vztahů (příbuzenských pojmenování). S tím ale souvisí i problematika milostných pojmenování, které bych se chtěl věnovat v tomto příspěvku. Vymezení pojmu „láska“ v regionálním prostředí (a k jeho jazykovému vyjádření z hlediska různých pojetí mezilidských vztahů) již byl věnován příspěvek na konferenci v Bohnicích (Bína, Holub, Hroch 2006).

Zajímavé je především sloveso *hláskat* (se). K uvedenému typu patří také sloven. dial. *hlaskac še*², nářečně čes. (mor.) dial. *hláskat'* (Bartoš 1906), nebo pol. *glaskać /gloskać*. Současné užití lexému *hláskat* potvrdil i náš výzkum v okolí Telče (1998); ve významu „hladit, laskat, objímat /se, být něžný“ /i recipročně: na sebe vzájemně.

Pozoruhodné etymologické souvislosti nalézáme ve vztahu tohoto slova k výkladu geneze českého slova *láska*. Připomeňme si, že dokonce i v případě tak obecně rozšířeného pojmenování existují četné variantní výklady. Obvykle se předpokládá, že slovo vzniklo z indoevropského základu **las-* (být žádostivý, lascivní, rozpustilý; ESJS 7, s. 403). K podobnému výkladu se už delší dobu přiklání i V. Blažek (tedy k výkladu o původním tvaru *lašV, také *l(a)šk'*), který dal v severní skupině ugrofinských jazyků vzniknout základu *lahk-* (v estonštině *lahke*, ve finštině *lahka*; dále: Blažek 1992/141). ESJS (7) uvádí vztah ke slovesu *laskati* (lichotit, něm. *schmeicheln*; odvozeně: něžně se chovat, hladit). K původnímu významu ovšem odkazuje i lat. *lascivus* (bezuzdný, chlípny); nejistý je pak původ stsl. slova *laskъrdъ* (choutka, chtíč). Za patrně nejpravděpodobnější vysvětlení slova *láska* považuje ESJS souvislost se stind. *ašati* (žádá si); obdobné tvary lze nalézt i v řečtině (ve významu žádám, toužím /po čem), v litevštině (*lókšnus* = něžný), v germánských jazycích (gót. *lustus*, sthn./stangl. *lust* = rozkoš, radost, stsev. *losti* ... někdy se tu ale uvažuje o vlivu *indoevropského základu *leus-*). Obdobného původu je snad i pol. *łasy, łasować* (mlsat; podrobněji pak ESJS 7, 1997, s. 402 - 403). V etymologickém slovníku J. Rejzka (2001, s. 332) se uvádí lexém *láska* i jako označení pro laskavost (viz výše litev. *lókšnus* = něžný, ale i stir. *lainn* = žádostivý); indoevropský základ **las-* se tu také vykládá ve významu „být žádostivý, chlípny“.

Pokud ale sledujeme slovesný tvar typu *hláskat*, musíme zmínit i (méně pravděpodobný) výklad o iniciálním postavení skupiny *hl-* (*gl-*; ESJS 7, 1997, s. 403). Zajímavý je i odkaz připomínající možnost odvození z variet **glod-/glad-*, **glátti/glásti* (*glósti), *glaskati, lit. *glóbstyti*, pol. *glaskać* (hladit i milovat). Podobné pojmenování v části slovanského prostředí vyjadřuje laskání nebo lichocení (také na slovanském východě a jihu; ale např. běloruština a ukrajinština podobné označení ve významu „laskati“ nemají. Lexém pak zcela chybí ve slovinštině a v lužické srbštině, kde není ani v odvozených významech. Jedná se o tlak většinového německého prostředí? Ve významu „hladit, laskat“ připomínal souvislost mezi současnou formou (všeslovanským slovesem *laskati*) a tvary ob-

² ESSJ I (1989, s. 17) tu odkazuje na práci Š. Liptáka (*Slovní zásoba zemplínských a užských nářečí. I - III*. Bratislava 1973; rkp. kandidátské disertace).

dobnými (např. *glaskati) i V. Machek (srov. výše). Slovanská přípona –*ska-* (u slovesa s typickým indoevropským intenzívním formantem *sk* /**ske, ská*) by tu stála v opozici např. k litevskému –*stā-* (výklad zmiňuje opět ESJS 7, s. 403). Mohlo se jednat o vzájemné ovlivnění slov (snad pod vlivem sekundární kontaminace). Jako velmi málo pravděpodobný bývá zmiňován Machkův další názor: možnost spojení s kořenem *lad-* (soulad, souzvuk), který je uváděn do vztahu s rus. *ládyj* (milý), s čes. *ladný* (pův. i hezký; ESM), popř. rus. *ласка*;³ podobně předpokládal F. Kopečný kořen *la* + souhl.: *la-d, la-sk, la-g* (např. *lahoda* ... srov. ESJS 7, s. 403).

Nelze však pominout ani příklady užití kořene **las-* při pojmenování zvířat, např. *lásica – lástica* (východněji), čes. *lasice*. Označení pro *lasici* nebo *tchoře* (spíše ale pro *lasici*) na dokladech balto-slovansko-iránské korespondence (lotyš. *luoss*, rus. *láska*, novopersky *rāsū*) - s předpokladaným protoindoevropským základem *lōk-* sledují i práce nejnovější (např. Mallory 2006, v 9. kapitole). Starší čeština znala dále (v)*lašťovici* (čes. arch. ve významu „vlašťovka“, ale i obl. *lašťovka*), v ruštině je známá *lástovica* (ESJS VII (1997, s. 402 - 403). Ve výkladu ale není vždy jednotná. ESJS (V, 1995) výklad slova *lastovica* z kořene **las(ʷ)* (ve významu „žádat“) neodvozuje. Základ *las uvádí (jako 3. možnost), ale ve významu „tmavý s bílým bříškem“ (je zde tedy rozpor s předchozími hesly ESJS!). Na 1. místě je zmíněn základ **lek-*(letět) - jako iterativum se sufixem –*stā* (srov. litev. *lakstau, lakstýti* = poletovat), snad i **lōk-stā-*/ později **lasta-* (slovansky nedoloženým mezistupněm by mohlo být adj. **lastavb-*: „sem tam poletující“; sémanticky tomu nasvědčuje lit. *skraidē* /=vlašťovka/ odvozené od východobaltského *skristi* /letět). Další výklad uvažuje o psl. **(g/ch)lastava* < **(g/ch)lastati* (rychle mluvit, švitořit); na Doudlebsku nář. *chlastat/chlístat* i ve významu „rychle mluvit“ nebo „pomlouvat“ (srov. např. diferenční slovník DNS). Jako onomatopoické uvádí slovo *chlastat* Rejzek (nář. na Moravě k „chramstnout, chlemtat“, Rejzek (2001) i SES (1997; tam ve vztahu ke slovu „chamtit“, obd. *chlístat*). Odlišně soudil V. Machek (ESM). Odvodil slovo *chlastat* od základu *chlap-* (tomu by pak odpovídalo i sloveso *lapati* = „žrát, polykat“; srov. řec. *λαπτω* = „srkat“; onomatopoickou, zesilující funkci by tu mělo právě počáteční *ch-*); naproti tomu *chlístat*, (*chlejštat*, stč. *chlišťeti* = „prudce lít, silně téci“) by vzniklo ze slovesa *chľustati. Ale kde je tu potom spojení s pojmenováním *láska*? Přitom (naopak) u slovesa *laskati* ESJS (V, s. 403) předpokládá odvození

³ Ruské slovo *ласка* se stále vztahuje i k „laskání, něžnosti, mazlení“; vyjadřuje „oddanost, přichylnost, pouto, přítulnost“, lásku nebo lpení označuje však i pojmenování *привязанность* (привязанность к ... = lpení na/čem).

pojmenování pro názvy zvířat od indoevropského **las-* (právě ve smyslu „žádat si“).⁴

V této souvislosti by (snad) mohl být analogií k slovesu *hláskat* lexém *hlasička* (nářečně doložený vedle tvaru *lasička*: okr. Plzeň /– sever: Újezd, Helmíř; /-jih: Čížice; Domažlicko: Postřekov, Chodov, Draženov, Mrákov, Zahorany, Všekazy, Lštění, Černíkov, Chodská Lhota; Tachovsko: Sulislav ... viz dále ČJA II); ČJA II tu předpokládá užití náslovného *h-* (místo pův. *v-*). Na Moravě se objevuje lexém *vlaska* (Brno – Ořešín; o. Brno: Syrovice, Telnice; o. Břeclav: Nosislav); nemohlo tedy pro milostný vztah existovat i pojmenování *vláskat*? To ovšem nemáme nikde doloženo (k tomu dále: ČJA II./1997, s. 96).

Nalezneme však i doklady starší souvislosti rozšíření lexému (např.) s církevním slovanským prostředím? Část území dnešního Slovinska byla v 9. a 10. stol. patrně „na okraji“ byzantsko-řeckého misijního vlivu. Můžeme tedy soudit na „pračeské, pramoravské, praslovenské“ vlivy ve staroslověnském lexikonu? Nemohla tu hrát svou roli i konkurence slovanské a latinské liturgie (misie)? Pojmenování ΑΓΑΠΗ (tedy AGAPÉ antických Řeků), které odpovídá „misijnímu“ pojetí lásky, označuje také vztah Stvořitele ke svému stvoření, vztah psychicky zdravé matky ke svému dítěti („lásku vedenou, ovládanou zásadami“; v řeckém prostředí se užívalo i pojmenování *storgé*)⁵; vztah mohl zahrnovat přichylnost (širší je výklad E. Fromma⁶). Křesťanské pojetí: v návaznosti na antiku zdůraznilo neso-

⁴ Může souviset slovo *hláskat* ve vývoji i se slovem *hlas*? I takový názor zazněl v diskusi na konferenci. Určitě ne se slovem *hláska*; možná by se nabízelo deminutivum *hlásek*. Ale ovlivnění česko – (moravsko –) polsko – slovenské je patrně již staršího data, k oddělení skupin západoslovanských jazyků dochází ve 14. – 15. století (s delším vývojem na Slovensku – a na Moravě spíše ve smyslu regionálním, nikoliv na základě ucelené proměny jazykového systému). K původu slova *hlas* (psl. **golsъ-*; příbuzné je asi litevské *galsas* /ozvěna/, snad i angl. *call* /volat/ - z indoevropského *gal-so) srov. SŠJČ, ESJS III (1992, s. 176 - 177), Rejzek (2001, s. 201).

⁵ Pojmenování označovalo lásku přátelskou, podmíněnou sociálně, ale také ovlivněnou vlastní volbou. Chápala se tak láska příbuzenská, tedy geneticky podmíněná náklonnost, jakou je láska mateřská, rodičovská (k oběmu srv. *agapé*), bratrská (srv. filadelfie; také: sesterská) a podobná. Může se jednat o silná, přirozená náklonnost mezi členy rodiny, kteří se vzájemně milují a respektují. Bývá to často pečovatelská a ochranná láska, přijímaná i dávaná (manželská láska může být podobná; popř. vztah, kdy z původní sympatie pomalu vzniká láska (ovšem láska „zaujatá“, neobjektivní). Pojem *storgé* nejlépe vystihuje situaci všech rodičů z říše lidí, zvířat nebo ptáků, kteří se starají o svá mláďata Absence podobného vztahu je dokladem psychické poruchy, popř. vážné nemoci.

⁶ E. Fromm říká o *agapé*, že „to není jen afekt, tj. být někým pohnut, ovlivněn, ale

becký cit (srov. novozákonní výklad 1. Korintským 13,1-8). První křesťané setrvali „v obecnství“ a slavili společnou hostinu po mši; tedy *agapé*. V „antickém“ povědomí byly zahrnuty i jiné formy vyjádření vztahu lásky; výklad tu je ale velmi různorodý ⁷ (srov. také vývoj slovanských pojmenování *milovat*, *kochat se*; popř. význam řeckého *stergein* ⁸ aj.).

Na západoslovanském území tak mohlo dojít (došlo?) k určitému posunu, na jehož základě převažuje označení pro cit nebo vztah (polština zná slovo *laska*, ale ne už *laskati*; podobně je tomu v archaické srbsčině a chorvatštině či v dnešní bulharštině a makedonštině). Zdá se, že souvislost s řeckým pojetím *agapé* je tu zřetelná, přičemž je opět možné usuzovat i na vliv cyrilometodějské misie na našem území; napovídalo by tomu i rozšíření pojmu v dialektech bulharských, makedonských, ale i srbských a chorvatských.⁹

Stojí též za zmínku, že se jistě konotace slovanského významu slova (v posunuté poloze: při vyjádření dobré vůle či původně dobrovolné výpomoci) alespoň zčásti uchovaly v některých starších či oblastních spojeních: práce „na lásku“, chodit „po lásce“ (ve starém slovanském prostředí takto fungovala instituce tzv. **tolky*. Podobně se místy uchovává pojmenování **pobaba*: jako výpomoc, hostina po práci apod. Toto slovo, je-

---

aktivní snaha o růst a štěstí u milované osoby. Tato snaha vyvěrá z naší kapacity milovat“ (srov. také Brander/VAN).

⁷ Obvykle se soudí, že osobní, mezilidská láska dospěla do vyšší duchovní roviny, kterou právě chápeme jako *agapé*. Těžiště *sexu* bylo v „já“, těžiště *erotiky* v „my“ (tedy v „párovém vztahu“ – viz dále výklad k pojmu *erós*), ale těžiště *agapé* leží mimo pár; jde tedy též o zodpovědnost jednoho partnera vůči druhému a obou vůči „třetí“ entitám... o syntézu pojetí věrnosti myšlenky i vztahu *agapé* i o realizaci skutečné lásky k druhému, kterého vnímám takového, jaký je...

⁸ V. Machek u slova *stergein* usuzoval na střídání st-/d- (obd. jako již dříve Otrębski r. 1939), což by snad umožnilo spojit tento základ s raně slovanským kořenem **dorg/derg-/derg^h-* (někdy se spojuje i s lotyšským *dārgs*, popř. se základem **dor-*); tedy s pozdějším **drag-*, dochovaným dnes ve slově *drahý* (k tomu dále *ESJS II*, 1992, s. 146).

⁹ Pokud se připomíná i švédský základ *ålsk-/a* (milovat; srv. *ESM* a další skandinávské jazyky: např. dánský a islandský základ *elsk-/elska*) a pokud se uvažuje o metatezi likvid, nelze jistě usuzovat na rozšíření vlivu slovanské misie (snad jedině na vliv širšího působení misijních skupin: nejen v řeckém, ale i v germánském prostředí). S teorií o metatezi již dnes řada etymologů ovšem nesouhlasí. Pojetí lásky jako *agapé* nesporně přijala (pod vlivem řecké podoby novozákonních textů) i římská církev. Ale ani turecký tvar *aşk* není dosud jednoznačně objasněn.

hož podoba asi pochází z polského *pobaba* – *poboba*, ještě nacházíme na východě Moravy, na Slovensku a ve Slezsku); v tom smyslu srov. dále ESM, SES.

Při rozpoznávání slovanských kořenů jednotlivých pojmenování nelze opomenout vztah k obdobnému pojmenování řeckému. Slovo ΕΡΩΣ (ERÓS)¹⁰ je odvozeno z kořene *ar-/er (V. Blažek nachází příklady i v maďarštině a v berberských dialektch: 1992/138)¹¹; k tomu srovnává předсловanské *leubh- / *lubh- a slovanské *lub-*:

- *ljubъ, stč. *lubý* / srov. *sľub* (lat. *libet/lubet*, stind. *lúbhyati*; ESM, SES, ESJS);
- stsl. *ljuby*, -ьve (lásky), *ljubъ/-yi* (milovaný; Blažek 1997, s. 23);
- patrně pod slovanským vlivem je rumunské *iuba-* (obd. tvar je doložen v kazaštině: Blažek 1992/138);

¹⁰ Z novodobých „přírodních“ (nebo též „novověckých“) filosofů zejména Z. Neubauer (a J. Hlaváček: 2003, s. 238-240) se v textu nazvaném „Scenarium cosmogonicum“ (tamtéž, s. 175n.) při popisu tzv. „velkých arkán tarotu“ u šesté z nich („Zamilovaný“) vrací (vracejí) k řeckému pojetí pojmu *erós* s odvoláním na Hésioda (a blíží se tak i k výše zmíněnému pojmu *agapé*). Zdůrazňuje se tu, že „*Erós* byl dříve než *nebe*: a zatímco *Tartaros* byl zemskou hlubinou temnoty – *Chaosem*, který v sobě *Země* skryla, je *Erós* jeho protějškem, ostrovem svobody, propastí světla, z něhož se rodí *Světlo* a *Den*. Proto zosobňuje osvěcení – událost rozřesku... V tributárním schématu odpovídá kosmické pradinenzi kosmického řádu *Duch svatý*, zosobnění *Boží lásky*...“ Dále se připomíná i „posvátný sňatek, hieros gamos mezi *Nebem* a *Zemí*...“ Nepřipomíná v uvedeném textu latinsko-řecké prolínání pojmů *amor* (také *agapé*?) a *erós* známé slovanské prolínání pojmenování *ljuby a kořene *las- (zřetelného v našem prostředí ve slově „*láska*“)? Latinský lexém *amor* se ovšem odvozuje z *ie am- (s příponou -or/-are), pův. (snad) z tvaru *hami (Blažek 1992/140; také ESJS 7).

¹¹ Pojem *éros* lze (synchronně) chápat též jako romantický vztah (intenzivní impuls, touhu člověka dosáhnout „celku“ a sebenaplnění, žádost ovládnout svůj objekt - včetně určité implicitní nejistoty) nebo ale jako filozofický „puď“ umožňující povznést se k pochopení idejí jako cíli poznání. Velmi poučný je pohled psychologů a sociologů: R. Callahan tento vztah upřednostnil, ale zdůraznil jeho sobecký charakter („*nesobecká romantická láska je absurdum*“), P. Sorokin (zakladatel tzv. Harvardského výzkumného centra pro kreativní altruismus; 1949) označil současné romantické vztahy za egoistické, za „*lásku nižšího stupně*“, která se vynořuje z naší žádosti přivlastnit si partnera; M. S. Peck upozornil, že „v určitých rysech má zamilování znaky regrese do infantilismu“, E. Fromm (*Umění milovat*) nazývá romantický vztah „*egoismem ve dvou*“, D. Tennová usoudila, že „romance“ je velmi vzdálena od reálné lásky („romanci“ nazývá *limerence* /= „něco nevyzrálého“, jejíž trvání nepřesáhne 1,5 - 3 roky). Romantický vztah bývá hodnocen i jako „*mediální komerční produkt, pseudodrogová závislost, erotomanie, deficitní láska*“ apod. (dále: Brander/VAN).

- afroasijský základ *libw-/luby označoval srdce nebo duši (Blažek 1997, s. 19-23);
- někdy je od podobného základu odvozen i tvar opačného významu; např. srb. a chorv. *ljubomor* označuje žárlivost (k tomu dále. Bína, Holub, Hroch 2006); naopak ie základ *gher-, který patrně stojí na počátku vývoje základu *žár-*, měl zřejmě význam „mít/být rád“ (Blažek 1992, 189).

V češtině se dnes užívá slova *libit (se)*, ale původně „opětovací“ forma (tzv. iterativum) zní dodnes (také) *libat*. Odvozeným slovem je pak sloveso **ljubovati/ si* (libovat/ si; KVSZ). Ovšem zejména jihočeská nářečí užívala ve smyslu „líbat“ spíše samostatná pojmenování: *hubálkovat, pusálkovat* (srv. dále *hubalka, pusalka*), popř. rovněž oblastně *hudlankovat /se* (líbat/ se, ale také: mazlit /se... viz výklad dále; popř. srov. DNS).

Dalším sledovaným pojmenováním je slovo *hudlankovat (se)*; reg. též *hudálkovat i hubálkovat (se)*; obd. význam má výraz *pusálkovat (se)*.

Nabízí se několik zdrojů výkladu. ESJS (IV, 1994, s. 211) uvádí psl. sloveso **guditi/guditъ* (ve významu „tupit, hanět“/ srov. něm. Schmähén), jehož etymologie je nejasná. Lze je nějak spojit s typem *hudlankovat*? ESJS dále připouští tři možnosti výkladu: z psl. **kuditi*¹² (hanět, tupit; v rus. dial. i „pomlouvat, ostouzet“); z psl. **gōditi / *gōsti*¹³ < *gontti (hrát na hudební nástroj – snad obd. výklad platí i pro slovo *hudlankovat*?); ze základu **gyd, *gad* (něco ošklivého; odtud sémantickým přesunem *guditi? - dále: ESJS IV, s. 212).¹⁴ Pojmenování *hústi* bylo ve starší době poměrně frekventované (Gb); jeho obměny jsou časté i ve slovenském prostředí. SSJ I (s. 536) uvádí slovenská slovesa *hudlat’ / húst’* (hrávat/ hrát na nástroj, např. housle; také exp.: opakovaně stále mluvit, namlouvat /komu/co), *hudlikat’/hudlikovat’* (hrát na nástroj, zejm. na housle /obvykle špatně, neodborně/, fidlat; srov. čes. *hudlat* – SSJČ; také exp. - např. o nějaké hře: divadelní i jiné; dále také: Gašparíková, Kamiš 1986). HSSJ I (1991, s. 455) vysvětluje i slova *hudliar* (nevyučení mistr, neodborník, fušer), *hudlovať, hudliarovat’* (vykonávat řemeslo jako *hudliar*; typ je na Slovensku doložen pro zápisy ze 17. a 18. století). Také v češtině se užívá slovesa *hudlařit* pro neodbornou práci.

¹² Jednalo by se pak „pouze“ o záměnu znělosti (g-k) - nebo o lidovou etymologii?

¹³ Figura *ō* tu označuje zadní typ nosovky, který se na počátku tzv. pračeského období změnil na *u/ú*.

¹⁴ Nepřesvědčivé je spojování s řeckým *stégos* (hnus, odpor), které předpokládá záměnu *st* a *d*, popř. další změnu skupin *dg-* – *gd-* (u V. Machka/ ESM; srov. též ESJS IV, s. 212).

Na druhé straně je tu slovtvorný charakter jihočeské přípony *-al* (patrně v kombinaci bavorského a rakouského *-el/-al* se slovanským *-el*? K tomu dále např. DNS, s. 140). Mohlo tu dojít i k vyrovnání s příponou *-an/-án*.

Do sociolektu české (a dnes i slovenské¹⁵) mládeže proniká také lexém *hudlan* (ve významu „pusa, polibek“; srov. např. http: „*milca*“, „*slovník*“, „*kravinky*“, „*slovník-teenageru*“, „*druh=5*“).

Pro úplnost připojme ještě několik slov tak trochu „z opačného soudku“. Pokud se o někom řeklo, že se mu povedlo někoho (nebo někomu něco) *zbandit*, nebylo to jistě nic příjemného pro toho, kdo byl obětí uvedeného děje. Oblastně se užívá spíše pojmenování s opačným významem (*bandit si*, ve smyslu „pochvalovat si, užívat si, libovat si“: *ten si /teda/ v tom/ bendil/ bendil!*; také na českém jihu; SSJČ odvozuje verbum *bandit/bendit* z latinského základu; etymologicky obd. pak i lat. *beo* = oblažují). V reg. pojetí tak bylo možné „zkazit“ dívku (tj. nejčastěji: připravit ji o panenství, ve složitějším případě ji „přivést do jiného stavu“, nebo „zkazit“, zhatit někomu štěstí); odtud zřejmě pramení i rozšíření významu slova *zbandit*.¹⁶

Na Slovensku i na jihu Čech se objevuje jako nadávka slovo *kobza*. Jedná se tu o konkrétní pojmenování pro ženu, která vede špatný život (popř. přímo o označení prostitutky).¹⁷ Na Doudlebsku označuje slovo *kobza* také chrousta (srov. DNS). Pod stejným názvem byl ale známý star-

¹⁵ ...jak dosvědčují také kolegové ze Slovenska...

¹⁶ Lexém *bendění* byl podle SSJČ rozšířen jako obecné pojmenování (ve smyslu: hlučná zábava, rozmařilý způsob života); starší forma slovesa (*bandit*: také „*žít rozmařile, hýřit*“) patrně ovlivnila sémantický přenos. Pozoruhodné (v této souvislosti) jsou rovněž paralely v českých a slovenských nářečích při vyjadřování vztahu k narození člověka, k těhotenství a k šestinedělní rodičce. Oblastně se liší i význam českého slova *sehnout* a slovenského *z'ahnúť* (také v reflexivní podobě: *se/sa*; SSJČ V na s. 376 k tomu uvádí: zast. porodit, ale i „zmenšit objem vlivem tíhy“; obd. SSJ V na s. 619: rodit, ale i „polehnout, povolit, poklesnout, sesednout /se“; nezmiňují se tu další významy). V diskusí na letošní konferenci však bylo připomínáno i označení „stavu před smrtí“ a povědomí o hranici vnímání „našeho světa“ a „zásvětí“ (ve smyslu „...*blížkost smrti*...“, slov. obl. *z'ahnúť* = polehávat „*před smrtí*“).

¹⁷ V této souvislosti se obvykle uvádí spojitost s německým slovem *e Kebse* = „souložnice“. Je to ale jediný možný výklad? V okolí Střížova jsme zachytili frazém *hraje na ni jako na kobzu* (*hrát /na koho/ jako na kobzu* = moci někoho ovlivňovat, *dělat si s někým, co se /někomu/ zachce*). Ve smyslu podobného přenosu je souvislost slova s tematikou „milostných pojmenování“ zřejmá (byť i v negativním smyslu).

ší *drnkací hudební nástroj*, kombinovaný typ citory (s dvojím hracím polem), popř. nástroj *citeře* podobný (s velkým oválným tělem). Název se přenesl do slovanských oblastí patrně z turečtiny a tatarštiny (na Ukrajinu, do Ruska, do Srbska). Kobza je ale i v českých zemích nástrojem starodávným. Byla užívána v hudbě vážné, ale zachovala se rovněž jako nástroj lidový. První dochovaný záznam o kobze je ze 14. století a první její popis pochází od J. A. Komenského z roku 1664. Z 18. století pochází nákras kobzy od hraběte Jana Rudolfa Sporcka. Doklady užití nalézáme i ve starých slovenských zápisech (*struny kobzy brnkadlem bite biwagi*, 1666; k roku 1498 byl lexém doložen také jako příjmení: HSSJ II, 1992, s. 65).¹⁸

Seznam literatury a pramenů:

- Balhar, J., Jančák, P.: *Český jazykový atlas*. II. Academia, Praha 1997.
- Bartoš, F.: *Dialektický slovník moravský I. A–O; II. P–Ž*. Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění. Praha 1906.
- Bína, D., Holub, Z., Hroch, V.: *Sousedství lásky a deviace ve světle etymologie*. XVIII. Bohnické sexuologické dny. ČLS JEP a Psychiatrická léčebna Bohnice. Praha 2006 (v tisku).
- Blažek, V.: *Emotions in Nostratic Lexicon*. SPFFBU, A 40. Brno 1992, s. 135n.
- Blažek, V.: *IE *leub^h – „to love“*. SPFFBU, A 45. Brno 1997, s. 19n.
- Etymologický slovník jazyka staroslověnského. I (A – blagъ), IV (gostъ – istonoti), V (istopiti se – kleti), VII. (kuditi – luna)*. Academia, nakl. ČSAV, Praha 1989, 1994, 1995, 1997.
- Gašparíková, Ž., Kamiš, A.: *Slovensko - český slovník*. SPN Praha 1986.
- Gebauer, J.: *Slovník staročeský I (A - J)*. Praha 1903; 1970.
- Historický slovník slovenského jazyka*. Maltán, M. (ed.) I. (A-J). II. (K-N). Veda. Vydav. Slovenskej akadémie vied. Bratislava 1991, 1992
- Holub, J., Lyer, S.: *Stručný etymologický slovník jazyka českého se zvláštním zřetelem k slovům kulturním a cizím*. SPN, Praha 1992 (4. vyd.).

¹⁸ V Holandsku odpovídá *kobze* tzv. *balk*, ve Švédsku *hummel*, v Dánsku *langspil* a v Norsku *langleik* Hmaty melodie se prováděly pomocí krátkého dřívka v levé ruce, na struny se trsalo seříznutým husím brkem. V Čechách se dochoval tento typ v řadě různých provedení. Známy je i obraz *Hráč na kobzu – „kobzán“* (tužka, tuš a akvarel na papíře; 1929) od Jana Kobzáně (1901 – 1959); dále: <http://www.citera.cz/historie.htm> ...

- Holub, Z. a kol.: *Doudlebské nářečí a slovník. Roční období. České Budějovice 2004 (DNS).*
- Jakubowicz, M.: *Indogermanische Etymologien in einem Wörterbuch der semantischen Parallelen.* In: *Studia etymologica brunensia I. Euroslavica.* Ilona Janyšková, Helena Karlíková (eds). Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference Slovanská etymologie v indoevropském kontextu. Etymologické symposium Brno 1999. Praha 2000, s. 209 – 211.
- Machek, V.: *Etymologický slovník Čj.* Nakladatelství Lid. Noviny, Praha, 1997
- Mallory, J. P., Adams, D. Q.: *The Oxford Introduction to Proto-Indo-European and the Proto-Indo-European World.* Oxford University Press. Oxford: University of Oxford 2006.
- Neubauer, Z., Hlaváček, J.: *Slabikář hermetické symboliky a čítanka tarotu.* Malvern, Praha 2003.
- Rejzek, Jiří: *Český etymologický slovník.* Leda, Praha 2001.
- Slovník slovenského jazyka. Slovenská akadémia vied. Bratislava: I – 1959 (a-k), II – 1960 (l – o), V - 1965; Peciar, Š. (ed).
- Slovník spisovného jazyka českého. I – VIII. Praha 1989.

Elektronické zdroje:

Brander, B., *Nechat vzájemně prostupovat tři druhy lásky nám dá v životě šanci na úspěch* (překlad přednášky, Colorado Springs, CO). Centrum dialogu vědy a náboženství (VAN), Cyrilometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci). Dostupné z <http://www.elabs.-com/van/eros-philial-agape.htm>

Mallory, J. P., Adams, D. Q., *The Oxford Introduction to Proto-Indo-European and the Proto-Indo-European World.* Oxford University Press 2006. Dostupné z <http://www.oup.com/uk/catalogue/?ci=9780199296682; //fds.oup.com/www.oup.co.uk/pdf/0-19-928791-0.pdf>

Folprecht, J. Historie citer v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Dostupné z <http://www.citera.cz/historie.htm>

- **výběr ke slovníku teenagerů** (např.):
- [http://witch-catwoman-milca.blog.cz/0607 /= "milca"](http://witch-catwoman-milca.blog.cz/0607 /=)
- [http://www.posliusmevdal.cz/slovník.txt /= "slovník"](http://www.posliusmevdal.cz/slovník.txt /=)

- <http://tracyenka.blog.cz/rubriky/kravinky> /= "kravinky"
- <http://capslock.blog.cz/0605/slovník-teenageru> /= "slovník-teenageru"
- <http://www.novyvek.cz/?sekce=maminka&pg=teen&druh=5/>="druh=5"

Odkazy, zkratky:

ČJA = Český jazykový atlas

DNS = Holub, Z. a kol., Doudlebské nářečí a slovník

ESM = Machek, V., Etymologický slovník jazyka českého

ESJS = Etymologický slovník jazyka staroslověnského

Gb = Gebauer, J., Slovník staročeský

HSSJ = Historický slovník slovenského jazyka

SES = Holub, J., Lyer, S., Stručný etymologický slovník...

SSJ = Slovník slovenského jazyka.

SSJČ = Slovník spisovného jazyka českého

VAN = Brander, B (překlad přednášky - viz výše)

Biblický odkaz:

Nový Zákon. 1 Korintským 13, 1 – 8